

На завершення, повертаючись до статті М. Грушевського, необхідно сказати, що він, на жаль, залишив поза увагою вміщені у збірнику важливі праці М. Костомарова присвячені характеристиці етнографічно – фольклорних видань М. Драгоманова і В. Антоновича: “З приводу “Малорусских народных преданий и рассказов М. Драгоманова. 1877” (1877) і “Историческая поэзия и новые её материалы. “Исторические песни малорусского народа” с объяснениями В. Антоновича и М. Драгоманова. Том I. 1879” [17].

Ці праці М. Костомарова заслуговують на окремі історіографічні розвідки.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Історія Академії наук України. 1918 – 1993. – К., 1994. – С. 29.
2. Грушевський М. Українська історіографія і Микола Костомаров // Літературно-науковий вісник. – 1910. – Т. 50. – С. 216.
3. Михайло Грушевський. Етнографічне діло Костомарова // Етнографічні писання Костомарова. – К., 1930. – С. VII – XXIV.
4. Там само. – С. IX.
5. Там само. – С. X.
6. Там само.
7. Там само. – С. XI
8. Там само.
9. Там само.
10. Там само. – С. XV - XVI.
11. Там само. – С. XV.
12. Там само. – С. XVI - XVII.
13. Там само. – С. XIX.
14. Там само – С. XXII.
15. Там само. – С. XXIII.
16. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. – Мюнхен, 1966; 1993. – К., 2006. – С. 18-22.
17. Етнографічні писання Костомарова. – К., 1930. – С. 299-348.

А н н о т а ц и я

В работе анализируется научный вклад М. С. Грушевского в развитие и популяризацию этнографии. Особое внимание уделяется его оценке этнографических исследований Н. И. Костомарова.

Любов Сливка

ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРИ ТА ПОБУТУ ДРІБНОЇ ШЛЯХТИ ГАЛИЧИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Основою наукової роботи, за допомогою якої забезпечується принцип об'єктивності дослідження, є джерела. Всебічне висвітлення етносоціального та культурного розвитку дрібної шляхти в Галичині можливе лише за умови залучення до вивчення цілого комплексу джерел.

У ХІХ ст. дрібна шляхта являла собою відмінну етносоціальну верству населення Галичини. До неї належали особи, які виводили своє походження з привілейованого

шляхетського стану. Завдяки певній цілісності соціальних цінностей та інтересів, що проявлялися в їх свідомості, поведінці, елементах культури, вони виділялися в окрему групу й проживали компактними поселеннями або розпорошено серед сільського населення.

У науковій та публіцистичній літературі дрібну шляхту означено поняттями “ходачкова”, “чиншова”, “околишня”, “загорова”, “засцянкава”, “загонова”, “веретяна”, “постоляна”, “сірячкова”, “кожушкова”. До неї відносили родини Витвицьких, Височанських, Бережницьких, Березовських, Драгомирецьких, Дрогобицьких, Грабовецьких, Жураківських, Льницьких, Княгиницьких, Комарницьких, Топольницьких, Терлецьких, Яворських, Арсеничів, Геників та багато інших.

Джерельна база дослідження досить строката. Її особливістю є відсутність прямих джерел про дрібну шляхту як окрему верству населення. Охарактеризовані джерела ми систематизували на основі найбільш поширеної загальної класифікації джерел за їх значущістю та інформативністю. Виділено неопубліковані архівні документи*, опубліковані джерела, епістолярна спадщина та мемуари, художня література, фотодокументи, твори мистецтва, музейні етнографічні експонати, матеріали польових досліджень. Джерелознавча цінність писемних джерел полягає у їхній інформаційній насиченості

Серед архівних документів значний науковий інтерес представляють метричні книги про народження та шлюб віруючих парафій Галичини. Зокрема, це метрики Ф. 201 ЦДАУ у Львові, Ф. 631 ДАІФО, 485 та 487 фондів ДАТО, фонду Греко-католицького єпископства у Перемишлі Державного архіву в м. Перемишль (Республіка Польща) [1] Священики були зобов'язані вести записи всіх народжених, померлих та шлюбів у своїй парафії. Зокрема, у метричній книзі народжених зазначали ім'я, прізвище новонародженого, дату народження, номер будинку, віросповідання, рідних та хрещених батьків, а також у графі “conditio” їхній соціальний стан (“agrikola”, “rustici”, “rolnik”, “nobilis”, “szlachta”). Записи велися переважно латинською мовою впродовж кінця XVIII – початку XIX ст., польською – протягом XIX – початку XX ст. і окремі українською мовою наприкінці XIX – початку XX ст. Фіксування соціального стану представляє для нас особливу наукову цінність.

Однак ця група джерел має певні недоліки. Так, у метричних книгах кінця XVIII – першої половини XIX ст. часто не вказували соціальний стан особи або ж зазначали його в останній графі одночасно навпроти прізвища батьків і хрещених, що не дозволяє точно встановити “власників соціального стану” – чи це вказано батьків чи хрещених. Наприклад, у метричних книгах одруження римо-католицького деканату с. Пилатківці Борщівського повіту від 1785р. до 1818 р. записували тільки ім'я та прізвище наречених [2]. Ускладнює роботу з метричними книгами їхня неповна підбірка в архівах по різних селах за всі роки. Багато метричних книг були знищені, частина потрапила у відання міських РАГСів, а ще частина досі залишається в церквах. При такій ситуації неможливо зробити повний збір даних по різних селах за один і той же період часу. Крім того, почерки священиків у документах не завжди дають змогу точно встановити прізвище.

Але, незважаючи на це, метричні книги є цінним джерелом для дослідження процесів етнічної та соціальної ідентифікації в окремих групах населення, зокрема, і дрібної шляхти.

* Цінні документи та матеріали, які висвітлюють побут дрібної шляхти, містяться в Центральному державному історичному архіві України у Львові (далі – ЦДАУ у Львові), Державному архіві Львівської області (далі – ДАЛО), Державному архіві Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), Державному архіві Тернопільської області (далі – ДАТО), Архіві Нових Актів (Archiwum Akt Nowych) (Республіка Польща), Державному архіві в м. Перемишль (Archiwum Państwowe w Przemyślu) (Республіка Польща), Відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, архіві Інституту народознавства НАН України (м. Львів).

Ці документи можуть бути використані як статистичне джерело для підрахунку відносної частки дрібної шляхти в окремих поселеннях. Вони дають змогу встановити родинні зв'язки між шляхетськими сім'ями різних сіл. Дослідження метричних книг шлюбів дозволяє відтворити асиміляційні процеси, збереження соціальної замкнутості в середовищі дрібної шляхти, аспекти сімейного права.

Слід відзначити певну відмінність записів метричних книг римо-католицьких та греко-католицьких деканатів. У метриках греко-католицьких парафій записи вів постійно один парох протягом свого перебування на парафії. Метричні книги римо-католицьких деканатів відрізняються тим, що оскільки при костелах було декілька священиків, то відповідно і записи в метричних книгах велися різними людьми (кілька шлюбів записано одним священиком, наступні декілька іншим, а потім знову йшов запис попереднього священика). Так, Кендзіцькій із с. Залісся Борщівського повіту 1835 р. зазначений як "laborius", а в 1842 р. як "nobilis" [3]. Отже, метрики греко-католицьких парафій відзначаються більшою постійністю записів, а відповідно і меншою суб'єктивністю, ніж римо-католицькі.

В окрему групу джерел можна виділити матеріали діяльності читалень Товариства ім. М. Качковського та "Просвіти" у шляхетських селах, що містяться у 146 та 348 фондах ЦДАУ у Львові [4]. Ці документи ілюструють участь дрібної шляхти в просвітницькому русі українців Галичини та відображають рівень національної свідомості жителів шляхетських сіл. Окрім того, у них побіжно висвітлюються національні відносини в селі, взаємовідносини між шляхтою та селянами.

Матеріальне становище, соціальну диференціацію дрібної шляхти ілюструють матеріали 19 та 20 фонду відповідно "Йосифінська метрика" та "Францисканська метрика" ЦДАУ у Львові [5]. На відміну від Йосифінської, у Францисканській метриці (1819 – 1821 рр.) виділяли домінікальну, рустикальну та вільну власність. До останньої й відносилися землі вільної шляхти. Власність чиншової шляхти записували до рустикальної. Аналіз метрик дозволяє простежити особливості фіксації імен, прізвищ та придомків (додаткових прізвищ) дрібної шляхти. Так, у с. Винятинці як власників землі зазначено Івана Кінащука, але Яна Яворського та Яна Борковського [6].

Складовою джерельної бази є також різнопланові архівні справи, а саме: судові документи щодо суперечок шляхетських громад з панським двором, встановлення спадщини, розірвання шлюбу, особові справи священиків, їх звіти про ситуацію в парафіях, які уточнюють і доповнюють загальну картину етнічної та соціальної ідентифікації, громадського життя дрібної шляхти.

Серед неопублікованих документів цінну інформацію містить "Хроніка парафії с. Бережниця Шляхетської Калуського повіту Львівської дієцезії", яка зберігається у фондах історико-меморіального музею Степана Бандери у с. Старий Угринів Калуського р-ну Івано-Франківської обл. [7] Документ ілюструє як соціальні, так і релігійні відносини між римо- та греко-католиками у великому осередку дрібної шляхти с. Бережниця Шляхетській. Відображено святкування великих релігійних свят представників різних конфесій.

З метою комплексного висвітлення етносоціального розвитку дрібної шляхти в Галичині автором впродовж 2004 – 2005 рр. були проведені польові дослідження у шляхетських селах різних ареалів розселення. Зокрема, в с. Витвиці Долинського р-ну, с. Бережниця та Боднарів Калуського р-ну, селах Березів Нижній та Березів Верхній Косівського р-ну Івано-Франківської обл., с. Корчин Сколівського р-ну, с. Матків, Нижнє Гусне, Верхнє Висоцьке, Комарники, Ільник Турківського р-ну Львівської обл., в

с. Збручанське та Залісся Борщівського р-ну Тернопільської обл. [8]. Дослідження проведено у формі одно-дводенних експедицій, виїздів у населені пункти методом інтерв'ювання респондентів. Було опитано 29 осіб, які народилися від 1903 по 1926 р. У зв'язку з віддаленістю хронологічних рамок дослідження нами були зафіксовані спогади більшості старожилів про становище осіб шляхетського походження у міжвоєнні роки, а також їхні спогади з розповідей батьків та родичів про становище шляхти наприкінці XIX – на початку XX ст. Вважаємо, що респонденти, особливо старші за віком, є носіями успадкованої інформації про етносоціальний розвиток шляхти до 1914 р. Тому, на нашу думку, вибірково, при науковому критичному підході, їх свідчення можна вважати достовірними.

Особливу цінність польові матеріали представляють для вивчення національної та соціальної свідомості нащадків дрібної шляхти. У ході експедицій виявлено певну закономірність, що в селах, де шляхетський елемент був монолітним, усвідомлення приналежності до даної верстви поступово приглушувалося [9]. Дослідження різних ареалів розселення дрібної шляхти дало підстави для порівняння відмінних проявів цих ідентичностей. Зокрема, в с. Корчин виявлено високий рівень соціальної свідомості, акцентування уваги на шляхетському походженні, натомість у селах Збручанське та Залісся, навпаки, ці почуття були приглушеними. Вдалося уточнити місцеві самоназви шляхти і селян: шляхта у Березовах називала селян “мужиками”, у с. Комарники – “рустикальними”, у селах Матків, Нижнє Гусне, Верхнє Висоцьке, Льник – “хлопами”; селяни називали “шлехту” – “хрунями”, “мургами”.

Крім того, польові дослідження дали змогу визначити, як локальні, так і загальні етнографічні риси вбрання дрібної шляхти, прослідкувати збереження її соціальної замкнутості в різних регіонах Галичини.

Джерельну базу дослідження доповнюють щоденники польових експедицій львівського вченого Р. Кирчіва та фольклорні записи етнографа Г. Дем'яна [10]. А саме: матеріали етнографічних експедицій від 1976 р. з сіл Матків та Верхнє Гусне Сколівського р-ну Львівської обл., від 1977 р. з с. Витвиця Долинського р-ну Івано-Франківської обл., від 1992 р. з с. Усаків Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. Ці документи цінні тим, що опитані респонденти були 1902 – 1907 рр. народження і їхні розповіді побудовані на безпосередніх враженнях та спогадах про австрійські часи. Щоденники уточнюють інформацію про матеріальну культуру та побут дрібної шляхти, її взаємовідносини з селянами. Фольклорні записи Г. Дем'яна подають відображення теми дрібної шляхти в усній народній творчості.

Особливістю групи опублікованих джерел є відсутність спеціальних збірників документів з даної теми. Окремі матеріали у більшій чи меншій мірі висвітлюють побут дрібної шляхти в Галичині. Зокрема, видані українськими дослідниками М.Зубрицьким “Село Мшанець Старосамбірського повіту. Матеріали до історії галицького села” та І.Франком “Записки руського селянина з початку XIX ст.” змальовують реальні події громадського життя дрібношляхетської верстви, відносини між шляхтою, селянами, духовенством та місцевою владою [11].

В окрему підгрупу опублікованих джерел можна виділити збірники народних пісень, в яких згадується про буденне життя дрібної шляхти. Зокрема, це збірки пісень “Вацлава з Олеська”, Ігнатія Галькома, Якова Головацького [12]. Важливу інформацію довідкового характеру про матеріальне становище шляхти містить багатотомне видання кінця XIX ст. “Географічний словник Королівства Польського та інших слов'янських країн” [13]. Особливістю словника є те, що в ньому подаються дані про шляхетські села на момент

написання книги, уточнюються окремі факти того часу.

Відмінною групою джерел, що передають дух епохи, виступають епістолярна спадщина, мемуари, описи подорожей. Значний інтерес представляють листи вчителя із Самбора Т. Біленького до громадського діяча О. Барвінського від 1896 – 1911 рр., в яких він описує становище дрібної шляхти у Самбірському, Старосамбірському, Турківському повітах, вказує на особливості її національної та соціальної свідомості [14]. У спогадах громадських діячів І. Макуха (1872 – 1946 рр.) і о. Тита Войнаровського (1856 – 1938 рр.) згадується про шляхетські села в повіті Товмач (Ляцьке Шляхецьке та Озеряни) [15]. Письменник А. Чайковський (1857 – 1935 рр.) своїми листами до реактора газети “Діло” І. Белея, громадського діяча О. Маковея підтверджує достовірність сюжетів у його повістях про ходячкову шляхту [16]. Спогади Є. Олесницького (1860 – 1917 рр.) передають ставлення його родичів до шляхетських традицій [17].

Цінним джерелом вивчення етносоціальних взаємовідносин між селянами та міщанами-шляхтою впродовж кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. є неопублікований щоденник Й. Яворського, уродженця містечка Кулачківці [18]. Незважаючи на шляхетське походження, автор з іронією описує міщан-шляхтичів і з більшою симпатією ставиться до селян. Народний одяг він називає “красивим селянським строєм”, а шляхетський – “лахи” [19].

Інформативним за змістом є видання “Історія Витвиці в документах і спогадах” старожилів та відомих людей села [8]. Зокрема, це спогади Л. Витвицької про одяг селян та шляхти с. Витвиці, М. Попадюк (Волковецької) про місцеві традиції та звичаї, уродженця села З. Красівського про шляхетську родину Красівських. Загалом мемуарна література позначена тенденційністю, суб’єктивністю викладу матеріалу. Поряд з тим, її вивчення дає не тільки знання конкретних фактів, але й передає багатоманітність тієї епохи.

Значний масив документів мемуарного характеру був виданий ученими і активними громадськими діячами української діаспори. Вони вийшли друком у історико-мемуарних збірниках по регіонах Галичини. А саме: “Бойківщина”, “Стрийщина”, “Дрогобиччина”, “Комарно – Рудки та околиця”, “Альманах Станіславівської землі”, “Коломия і Коломийщина”, “Чортківська округа”, “Бучач і Бучаччина”, “Підгаєцька земля”, “Теребовельська земля”, “Заліщицька земля” [21]. Тут переважають спогади українських емігрантів про національно-культурні, просвітні, соціальні процеси у селах, звідки вони походили. В їх контексті описуються особливості етносоціальної ідентифікації дрібної шляхти тих країв, її духовна та матеріальна культура, взаємовідносини з селянами. Зокрема, міститься інформація про такі села: Говилів Великий, Струтинь Нижній, Грабовець, Винятинці, Березів Верхній, Середній та Нижній, Залісся, Улично, Застіноче, Криниця, Білобожниця. Незважаючи на певну суб’єктивність поглядів авторів, дані документи доповнюють джерельну базу дослідження значним фактологічним матеріалом, сприяють кращому розумінню багатьох етнокультурних процесів у Галичині періоду кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Художні твори Г. Цеглинського та А. Чайковського про життя ходячкової шляхти виступають доповнюючим інформаційним джерелом до вивчення культури та громадського побуту цієї верстви. Галицький письменник Г. Цеглинський, написавши у 1886 р. комедійну п’єсу “Шляхта ходчакова”, був одним із перших літераторів, хто почав розробляти цю тему. У комічному жанрі авторові вдалося достовірно зобразити амбіції цієї верстви населення. Схвальні відгуки про цей твір дали сучасники письменника І. Франко та О. Огоновський. Іван Франко писав: “Твір вірний з етнографічного і психологічного погляду... Загалом постаті шляхти “схоплені живцем з дійсності і відтворені дуже влучно”

[22]. Сюжет п'єси розгортається в Ходачкові у 90-х роках ХІХ ст. і розповідає про вибори префекта шляхетської громади, ілюструє реакцію шляхти на рішення префекта видати заміж свою дочку за селянина, тим самим порушити шляхетські звичаї. Комічно зображено амбітні суперечки шляхтичів за посаду префекта, які не вміли навіть писати. Точно відтворено елементи одягу цієї верстви.

Творам А. Чайковського властивий високий вектор достовірності, оскільки автор – сам народився у дрібношляхетській сім'ї (с. Чайковичі (тепер Самбірського р-ну Львівської обл.)), мав можливість безпосередньо спостерігати за ним, а також бачити зсередини, співпереживати багато моментів з усього того, що знайшло відображення в його творах [23]. Ставши сиротою у дитячі роки, А. Чайковський виховувався родичами у с. Гординя на Самбірщині, яке також було осередком дрібної шляхти. В автобіографії він писав: “Малим 5-літнім хлопцем перейшов я жити до Гордині-Закуття між малоземельну шляхту” [24]. Отож безпосереднє враження мало першорядне значення в генезисі шляхетських повістей А. Чайковського.

До циклу шляхетських повістей А. Чайковського належать твори “Олюнька” (1895 р.), “В чужому гнізді” (1896 р.) і “Малолітній” (1919 р.) [25]. У них письменник добре передав збереження соціальної свідомості в середовищі дрібної шляхти після скасування кріпацтва 1848 р. у Галичині. Твори містять детальні етнографічні характеристики особливостей чоловічого та жіночого одягу шляхти та селян, їх житла, описи елементів духовної культури. Прототипом Пишнівців в “Олюнці” та “В чужому гнізді” послужило письменникові шляхетське село Гординя. Якщо сюжет “Олюньки” хронологічно пов'язаний з другою половиною ХІХ ст., то повість “В чужому гнізді” розповідає про ходячкову шляхту ще з часів панщини і перших років після її відміни. Ця часова різниця обох творів досить відчутна в їх змісті. У першому випадку превалює те, що сам автор мав можливість бачити і спостерігати в житті дрібної шляхти, а в другому, що він міг почути з розповідей інших, дізнатися з писемних матеріалів [26]. У листі до О. Маковея від 28 грудня 1895 р. А. Чайковський писав: “Не штука було писати “Олюньку”. Коли я її знав лично, з нею бавився (ми в однім селі росли, Пишнівці – Гординя), знав цілу єї історію...” [27].

Окрему групу джерел з вивчення матеріальної культури дрібної шляхти складають твори художнього мистецтва, зокрема акварелі Ю. Глоголовського [28]. Хоча науковці піддають сумніву їх відповідність джерелознавчим вимогам, ці малюнки є цінним науковим джерелом. Художник Ю. Глоголовський, подорожуючи Галичиною впродовж першої половини ХІХ ст., змальовував пересічних людей з детальним відображенням особливостей їх одягу. У той час місцеві відмінності в одязі етнографічних груп українців Карпат (гуцулів, бойків, лемків) були особливо помітними. Проте на сьогодні значну кількість локальних рис матеріальної культури вже втрачено і неможливо відтворити. Тому акварелі Ю. Глоголовського особливо цінні тим, що у них знаходимо і ще риси, притаманні одягу сільського населення Прикарпаття і Карпат на початку ХІХ ст. Декілька малюнків художника зроблені з одягу дрібної шляхти і дозволяють відтворити особливості її вбрання протягом першої половини ХІХ ст. [29]. Зокрема, в колекції представлені малюнки шляхтичів і шляхтянок з околиць Стрия, Дрогобича, Калуша, Турки, Сколе, Болехова, Долини. Дослідження акварелей підтвердили припущення про намагання дрібної шляхти вирізнитися серед селян, особливо оздобленням одягу. Аналіз малюнків також засвідчує залежність вбрання шляхти від її матеріального становища, оскільки одяг незаможного шляхтича не відрізнявся від селянського.

Фотодокументи початку ХХ ст. із зображенням осіб шляхетського походження дають

образну уяву про етнографічні особливості цієї групи. Вони наочно відтворюють характерні риси одягу шляхти в різних регіонах Галичини на початку ХХ ст., її весільне вбрання.

Фонди Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського містять експонати одягу жителів шляхетських сіл Прикарпаття. Так, у музейній колекції зберігається шляхетська свита другої половини ХІХ ст. з с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл., жіночий головний убір – очіпок (1860 р.), кептар, кожух, сорочка початку ХХ ст. з с. Березів Нижній. Порівняння вбрання шляхти з с. Березів із вбранням жителів типових гуцульських і покутських сіл дозволяє встановити спільні та відмінні риси матеріальної культури.

Отже, комплексне дослідження наявних джерел дає можливість відтворити тенденції етнокультурних процесів у середовищі дрібної шляхти, проаналізувати причини та хід трансформації її національної та соціальної свідомості, визначити особливості матеріальної культури, громадсько-церковного та родинного життя, демографічні характеристики шляхти. Архівні справи, опубліковані документи, матеріали польових досліджень демонструють значний інформаційний потенціал джерельної бази. Однак при їх використанні, особливо мемуарної літератури, слід врахувати світоглядні позиції авторів.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. ЦДАУ у Львові – Ф. 201. – Оп. 4а. – Спр. 59-6326; ДАІФО. – Ф. 631. – Оп. 1. – Спр. 11-502; ДАТО. – Ф. 485. – Оп. 1. – Спр. 14-92; Ф. 487. – Оп. 1. – Спр. 378-395; Archiwum Państwowe w Przemyślu, Zespul Archiwum Biskupstwa grekokatolickiego w Przemyślu, Sygnatura 6805-7821.
2. ДАТО. – Ф. 485. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 30-43.
3. Там же. Спр. 92. – Арк. 13 зв.-17.
4. ЦДАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 58. – Спр. 873-999; Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 967-4967.
5. ЦДАУ у Львові. – Ф. 19; Ф. 20
6. ЦДАУ у Львові. – Ф. 19. – Оп. X. – Спр. 261. – Арк. 9 зв.
7. Історико-меморіальний музей Степана Бандери, Основний фонд 22. Хроніка Парохії Бережниця Шляхотська і Угринова Старого Калуского деканату, того ж повіту дієцезії Львівської, за пароха о. Дмитрія Березовського, від 4 травня 1934 р. – Арк. 10
8. Науковий етнографічний архів Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1-30; Оп. 2. – Спр. 1.
9. Там само. Спр. 9, 10, 13.
10. Архів Інституту народознавства НАН України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 228. – Арк. 6; Спр. 240. – Арк. 88; Спр. 248. – Арк. 22, 63.
11. Зубрицький М. Село Мшанець Старосамбірського повіту. Матеріали до історії галицького села // Записки НТШ. – 1906. – Т. 70. – Кн. 2. – С. 114–167; Т. 71. – Кн. 3. – С. 96–133; 1907. – Т. 77. – С. 114–170; Франко І. Записки руського селянина з початку ХІХ ст. // Записки НТШ. – 1913. – Т. 115. – Кн. 3. – С. 155–166.
12. Pieśni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego, zebrał i wydał Wacław z Oleska. We Lwowie, 1833; Обрядныя пѣсни въ окрестностяхъ Збруча, въ селахъ Дубковцахъ, Роштовцахъ и Сорокѣ. Собранныя Игн. Галькомъ // Головацкий Я. Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси. В III ч., 2 т. – Ч. II. – Москва, 1878. – С. 625–698; Головацкий Я. Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси. В III ч., II т. – Ч. III, Т. II. – Москва, 1878.
13. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajow Słowiańskich. – Warszawa, 1880. – Т. 1-5.

14. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. – Ф. 11. – Спр. 626. – Арк. 145.
15. О. мітрат Войнаровський Тит. Низка споминів з мого життя // Історичні постаті Галичини XIX – XX ст. – Нью Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1961. – С. 15-75; Макух І. На народній службі: Спогади. – К., 2001.
16. Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження. У 3 т. – Львів, 2002. – Т. 1, Т. 2.
17. Олесницький Є. Сторінки з мого життя. Ч. I (1860-1890 рр.). – Львів, 1935.
18. Родинний архів О. Мандзюк (Яворської), Спогади Йосипа Яворського від 1.03.1962 р. – 27.03.1962 р.
19. Там само – Арк. 11.
20. Витвицька Л. Про одяг селян Витвиці // Історія Витвиці в документах і спогадах. – б.м., 1992. – С. 93-98; Краківський З. Розповідь (з особистого архіву) // Історія Витвиці в документах і спогадах. – б.м., 1992. – С. 80-83; Попадюк М. Мої спогади про Витвицю // Історія Витвиці в документах і спогадах. – б.в.д., 1992. – С. 45-54.
21. Бабій В. Спогади про Говилів Великий // Чортківська округа. Історично-мемуарний збірник Чортківської округи. – Нью Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1974. – С. 380-395; Бігун-Єзерська А. Незабутній Струтин Нижній // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник. В 3 т. – Нью-Йорк – Торонто – Париж – Сідней, 1990. – Т. 3. – С. 331-334; Верес Р. Грабовець біля Богородчан // Альманах Станіславівської землі. В 2 т. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1985. – Т. 2. – С. 558-559; Генік – Березовський С. Березови перед II світовою війною // Коломия й Коломийщина. – Філадельфія, 1988. – С. 581-588; Гунчак Т. Підгаєщина: історичний нарис // Підгаєцька земля. – Нью Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1980. – С. 113-181; Клодницький О. Народний побут, звичаї і фольклор Товмаччини // Альманах Станіславівської землі. В 2 т. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 876-888.
22. Кирчів Р. Григорій Цеглинський // Цеглинський Г. Твори (комедії, драми і дещо з прози). – Упорядник Р. Кирчів. – Львів, 2003. – С. 17.
23. Кирчів Р. Цикл шляхетських повістей Андрія Чайковського // Чайковський А. Твори у 8 т. – Т. 5. У чужому гнізді. Повісті з XIX століття. – Львів: Червона калина, 1994. – С. 5.
24. Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження. У 3 т. – Львів, 2002. – Т. 1. – С. 274.
25. Чайковський А. Малолітній. Повість життя малоземельної шляхти. – Станіславів-Київ, 1920; Чайковський А. Олюнька // Твори у 8 т. – Т. 4 Малолітній. Олюнька. Історичні повісті з життя малоземельної шляхти. – Львів: Червона калина, 1993. – С. 97-320; Т. 5 У чужому гнізді. Повісті з XIX століття. – Львів: Червона калина, 1994. – С. 26-349.
26. Кирчів Р. Цикл шляхетських повістей Андрія Чайковського // Чайковський А. Твори у 8 т. – Т. 5. – Львів: Червона калина, 1994. – С. 21.
27. Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження. У 3 т. – Львів, 2002. – Т. 2. – С. 58.
28. Український народний одяг XVIII – початку XIX ст. в акварелях Ю. Глоголовського / Авт. та упоряд. Д. Крвавич, Г. Стельмашук. Ред. Ю. Гошко. – К., 1988.
29. Там само, с. 213.

А н н о т а ц и я

Анализируются источники к изучению культуры и быта малоимущего шляхетского сословия Галичины XIX – начала XX ст.